

Οι πρώτες απόπειρες καταγραφής της βλαχικής γλώσσας

Φάνης Δασούλας
Μέλος ΕΔΙΠ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
fdasoulas@gmail.com

Abstract

The present work, focusing primarily on the first formal attempts of writing the Vlach language, is not intended to describe them historically, but to highlight their cultural and, in particular, their linguistic dimensions. The Vlach language, despite the prevailing perception, has its own, albeit anemic, history as a written language that deletes a historical course of at least three centuries. While the choice between the Greek or Latin alphabet may be its most readable cultural aspect, it is not the case with its linguistic features. A key finding of this study is that the written representation of the particular vocabulary of this language over time constitutes the most significant difficulty in imprinting it with graphs. Their appearance, directly related to the historical process that shaped the Vlachs linguistic identity, makes knowledge of the phonological development of the Vlach language an indispensable condition for any attempt of writing.

Βλάχοι, γλώσσα, φωνητικό σύστημα, γραπτή απόδοση, αλφάβητο.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε ως τώρα, η γραπτή απόδοση της βλαχικής γλώσσας, διαγράφει μία ιστορική πορεία τουλάχιστον τριών αιώνων. Η παρουσίαση των πρώτων επίσημων προσπαθειών, που θα αναδειχτούν στην παρούσα εργασία, δεν αποσκοπεί σε μία ιστορική περιγραφή αυτού του θέματος, αλλά στην ανάδειξη των πολιτισμικών και κυρίως των γλωσσολογικών διαστάσεων του, δεδομένου ότι, αποτελούν, ακόμη και σήμερα, παράγοντες βαρύνουσας σημασίας κάθε προσπάθειας γραπτής απόδοσης αυτής της γλώσσας.

Μπορεί, η επιλογή, μεταξύ του ελληνικού ή του λατινικού αλφαβήτου, να αποτελεί την πιο αναγνώσιμη ιστορικά πολιτισμική πτυχή του, δεν συμβαίνει ωστόσο το ίδιο με τις γλωσσολογικές του ιδιαιτερότητες. Η ουσία κάθε προσπάθειας γραφής της βλαχικής γλώσσας, από τον 18^ο αιώνα έως σήμερα, σχετίζεται με ένα και μοναδικό ζήτημα. Την γραπτή απεικόνιση του φωνητικού της συστήματος. Η διαχρονική του αστάθεια, αποτυπωμένη στην σύγχρονη άρθρωση της, σε μία σειρά διαζόντων φθόγγων που πραγματώνονται μέσα από ένα μεγάλο εύρος αλλοφώνων, *ταλαιπώρησε* και *ταλαιπωρεί* ακόμη κάθε προσπάθεια αποτύπωσης των φθόγγων της με γραφήματα. Αυτό το φαινόμενο, όντας απόρροια της ιστορικής διαδικασίας που διαμόρφωσε την γλωσσική αλλά και ευρύτερα την εθνοτική ταυτότητα των Βλάχων, καθιστά την γνώση της φωνολογικής εξέλιξης της βλαχικής γλώσσας μια απαραίτητη συνθήκη κάθε προσπάθειας γραφής της.

Το ρωμανικό υπόβαθρο

Οι σημερινές βαλκανο-ρωμανικές γλώσσες γνωστές ως ρουμανική, μογλενίτικη, ιστρορουμανική και η κατά σύμβαση βλαχική ή αρωμανική ή αρμαιο-ρεμενική, προέρχονται από μία κοινή προγονική γλώσσα που διαμορφώθηκε στον βαλκανικό χώρο κατά τον πρώιμο μεσαίωνα. Αναφέρεται συνήθως από τους ειδικούς με τον όρο Ανατολική Βαλκανική Ρωμανική¹. Στον χάρτη των λατινογενών γλωσσών κατατάσσεται στον ανατολικό ή κατά την έκφραση ορισμένων μελετητών στον απενινο-βαλκανικό κλάδο θέλοντας με αυτό τον τρόπο να τονίσουν ορισμένα κοινά γλωσσικά χαρακτηριστικά μεταξύ των βαλκανο-ρωμανικών γλωσσών και των ιταλικών διαλέκτων που ομιλούνται στις κεντρικές και ιδίως στις νότιες περιοχές της Ιταλικής χερσονήσου². Κοινός πρόγονος αυτών, αλλά και συνολικά των ρωμανικών γλωσσών είναι η λαϊκή ή δημώδης λατινική γλώσσα.

Κλασσική Λατινική	Δημώδης Λατινική	Ανατολική Βαλκανική Ρωμανική		
		Βλαχική	Ρουμανική	
auris	oricla	ureac ³	ureche	αυτί
avus	aus	auzu	-	γέρος
calida	caldā	caldă	caldă	ζεστή
canere	cantare	căntare	cântare	τραγούδι, το να τραγουδώ
cruor	sanguis	să(î)nge	sânge	αίμα
domus	casa	casă	casă	σπίτι
emere	comparare	cumpurare	cumpărare	αγορά, το να αγοράσω
equus	caballus	calu	cal	άλογο
femur	coxa	coapsă	coapsă	μηρός
ferre	portare	po(u)rtare	purtare	μεταφορά, το να μεταφέρω
ludere	jocare	djo(u)care	jucare	παιχνίδι, το να παίζω
mensa	mesa	measă	masă	τραπέζι, γεύμα
oculus	oclus	oclu	ochi	μάτι
rivus	rius	rău, arîu	râu	ποτάμι
sidus	stella	steao	stea	αστέρι
vetulus	veclus	veclu	vechi	παλαιός
vinea	vinia	yîne	vie	αμπέλι
viridis	viridis	vearde	verde	πράσινος

Πρωτοεμφανιζόμενη ως γλώσσα των λαϊκών μαζών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας συνιστά το αποτέλεσμα μίας διαδικασίας λεξιλογικών, μορφολογικών και φωνητικών μετασχηματισμών της κλασσικής λατινικής η οποία, σύμφωνα με τους ειδικούς, ολοκληρώνεται γύρω στον 4^ο αι. μχ. Η δημώδης γλώσσα που προέκυψε καθίσταται πλέον ο κοινός γλωσσικός κώδικας των λατινόφωνων πληθυσμών της ρωμαϊκής επικράτειας.

¹ Στο εξής θα αναφέρεται με τα αρχικά ABP. Αν θέλουμε να μιλήσουμε με ιστορικούς όρους θα ήταν προτιμότερο να αναφερόμαστε στην πρωτοβλαχική ή πρώιμη ή πρωταρχική βλαχική γλώσσα.

² Βλ. Bartoli 1906· Tagliavini 1964: 205· 318-319· Rosetti 1968:78, 81-82· Ivanescu 2000:100.

³ Τα γραφήματα και οι λέξεις της βλαχικής γλώσσας αποδίδονται με το ενοποιημένο σύστημα γραφής Μπέη-Δασούλα (2017: 65).

Χωρίς αμφιβολία η εθνολογική βάση και το γλωσσικό υπόστρωμα της κάθε περιοχής της αυτοκρατορίας προσέδωσε στις κατά τόπους ποικιλίες της χαρακτηριστικά διαλέκτων. Η μετατροπή τους ωστόσο σε διακριτές γλώσσες υπήρξε απόρροια κυρίως ιστορικών γεγονότων. Η διάσπαση της αυτοκρατορίας και η πτώση του Δυτικού κράτους αποτελεί το σημείο μηδέν για την διαμόρφωση των ρομανικών γλωσσών της Δύσης. Στην ανατολή, το ρωμαϊκό κράτος εξακολουθεί να υπάρχει, ωστόσο, συνεχώς εξελληνιζόμενο γλωσσικά και ελάχιστα αποτελεσματικό ως προς την διαφύλαξη ιδιαίτερα της βαλκανικής του επικράτειας όπου ζει το σύνολο των λατινόφωνων πληθυσμών του. Κατά τον πρώιμο μεσαίωνα η βαλκανική χερσόνησος, πληγωμένη ήδη δημογραφικά από τις εισβολές γερμανικών και τουρανικών λαών, υπόκειται σε μια διεργασία εθνολογικών και γλωσσικών μεταβολών οφειλόμενων κυρίως στην εγκατάσταση σλαβικών ομάδων. Στο συγκεκριμένο ιστορικό και χρονικό πλαίσιο οι διάλεκτοι της δημόδους λατινικής που ομιλούνταν στον ίδιο χώρο, εισέρχονται σε μια διαδικασία διαμόρφωσης δυο χωριστών γλωσσών. Την αφανισμένη σήμερα Δαλματική⁴ και κάπου στα ενδότερα της χερσονήσου την ABP⁵.

Κατά τους ειδικούς, τα βασικά γλωσσικά φαινόμενα που κατέστησαν τη δεύτερη διακριτή γλώσσα, λαμβάνουν χώρα μεταξύ του 5^{ου} και 7^{ου} αιώνα⁶. Μεταξύ αυτών καταγράφονται περίπου 50 με 60 φωνητικοί μετασχηματισμοί οι οποίοι προσδίδουν σε αυτή τη λαϊκή λατινική γλώσσα των Βαλκανίων μία ιδιαίτερη φωνολογική ταυτότητα.

Το φωνητικό σύστημα της ABP μεταξύ του 5^{ου} και 7^{ου} αι.

Σύμφωνα					
l	í [ɣ] ⁷	n	ń[n]	r[r]	
f	v	s	z	ş[ʃ]	j[ʒ]
p	b	t	d	c[k]	g
ts[ts]	dz[dz]	tʃ[tʃ]	dj[dʒ]		

Φωνήεντα		
	a	
e	ă [ə]	o
i		u
ημίφωνα		
ē & î		o & u
με τα οποία σχηματίστηκαν οι δίφθογγοι		
ea	oa	
ia	ua	uă
ie	io	
	iu	

⁴ Βλ. Tagliavini 1964: 316-319· Elcock 1960: 483

⁵ Αναφερόμαστε φυσικά σε μια αποκατεστημένη γλώσσα, εφόσον δεν διαθέτουμε κάποια γραπτή μορφή της εκτός από ελάχιστες μαρτυρίες μεσαιωνικών πηγών. Ωστόσο η συγκριτική μελέτη των επιγονικών της γλωσσών παρέχει μία ασφαλή εικόνα της μορφής της.

⁶ Βλ. Rosetti 1968: 93-135· Ivănescu 2000: 206 -216· Tagliavini 1964: 310-315.

⁷ Στις αγκύλες αποδίδονται οι αντιστοιχίες των ιδιάζόντων φθόγγων βάση των συμβόλων του Διεθνούς φωνητικού αλφαβήτου.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι φωνητικοί μετασχηματισμοί εκείνης της περιόδου συνιστούν τη βάση της φωνητικής άρθρωσης όλων των επιγονικών της γλωσσών μεταξύ των οποίων και η βλαχική. Αυτή η διαπίστωση καθιστά την ιστορική και γλωσσολογική επίγνωση αυτών των εξελίξεων μια υποχρεωτική συνθήκη για κάθε ειδικό που επιδιώκει την κατανόηση του φωνητικού της συστήματός της και κατ' επέκταση την γραπτή του αποτύπωση.

Ορισμένοι βασικοί μορφολογικοί και σημασιολογικοί νεωτερισμοί της ABP		
	Λατινικά	Βλαχικά/Ρουμανικά
Ρωτακισμός: τροπή του φθόγγου [l] μεταξὺ των φωνηέντων σε <r>[r]	coelum «ουρανός», sol (γεν. solis) ¹ «ἥλιος» gelum «παγωνιά» pulis (γεν. pulicis) «ψύλλος»	ceru/cer «ουρανός» soare/soare «ἥλιος», geru/ger «παγωνιά» puricu/ puric(e) «ψύλλος»
Τσιτακισμός: τροπή του λατινικού φθόγγου [t] σε [ts]	terra «γη» teneo «κρατώ» intellego «καταλαβαίνω» pes (υποκ. petioles.) ² «ποδίσκος» creatio (γεν. creationis) «γέννηση»	tsarā/țară «γη» tsînu/țin «κρατώ» întșiledzu/ întșeleg «καταλαβαίνω» chitșor(u)/picior «πόδι» crîțșun(u) / crăciun «Χριστούγεννα»
Τροπή του συνδυασμού συμφώνων <ct>[kt/ σε /pt/ και του /gn/ σε /mn/	octo «οκτώ» noctis (γεν. του nox) «νύχτα» lignum «ξύλο» signum «σημάδι»	optu/opt «οκτώ» noapte / noapte «νύχτα» lemn / lemn «ξύλο» semnu / semn «σημάδι»
Εμφάνιση των κεντρικών φωνημάτων /ə/ και /i/	canem «σκυλί» include «κλείνω» rivus «ποτάμι» cadere «το να πέσω»	cîne/câine «σκυλί» încîlîdu/încîhid «κλείνω» (a)rîu/râu «ποτάμι» cădeare/cădere «πέσιμο»
Επίταση του άρθρου³	illum ⁴ «αυτός ο άνθρωπος» illa casa «αυτή η καλύβα» ille mulieres «αυτές οι γυναίκες»	omu- lu /omu- l «ο άνθρωπος» cas'- a / cas'- a «το σπίτι» muĭeri- le / muieri- le «οι γυναίκες»
Διατήρηση και επέκταση του ουδέτερου γένους και σε άλλα γένη⁵	ferrum-ferra «σίδηρο-σίδηρα» ostium-ostia «πόρτα-πόρτες» locus-loci «τόπος-τόποι» chorus-chori «χορός-χοροί»	heru/fier-heare/fiare «σίδηρο-σίδηρα» ușă/ușă-uși/uși «πόρτα-πόρτες» locu/loc-locuri/locuri «τόπος-τόποι» coru/cor-coruri/coruri «χορός-χοροί»
Σημασιολογικές μεταβολές	anima «ψυχή» reus «ένοχος» draco «δράκος» lumen «φως» lucrum «κέρδος»	inimă/inimă «καρδιά» rău/rău «κακός» dracu/drac «διάβολος» lume/lume «κόσμος» lucru/lucru «εργασία»

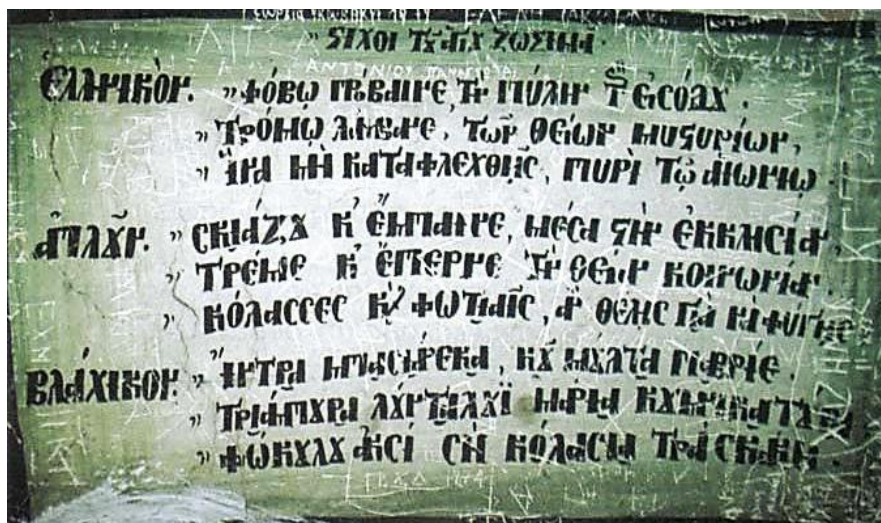
* 1. Η γενική πτώση δίδεται στις περιπτώσεις που συνιστά την ετυμολογική βάση της αντίστοιχης λέξης της ABP.

* 2. Το υποκοριστικό δίδεται στις περιπτώσεις που συνιστά την ετυμολογική βάση της αντίστοιχης λέξης της ABP.

* 3. Η επίταση του άρθρου ανήκει στα μορφολογικά χαρακτηριστικά της Κοινής Βαλκανικής Γλωσσικής Ένωσης. Δηλαδή εκτός από την Ρουμανική και Βλαχική εμφανίζεται ως φαινόμενο και στην Βουλγαρική, Σλαβομακεδονική, και Αλβανική γλώσσα.

* 4. Το οριστικό άρθρο, απουσιάζει από την κλασική Λατινική αλλά είναι παρόν σε όλες τις ρωμανικές γλώσσες. Ήδη στην κλασική λατινική η δεικτική αντωνυμία *ille, illa* αποκτά χρήση άρθρου από το όποιο προήλθαν οι τύποι του οριστικού άρθρου στις ρωμανικές γλώσσες.

* 5. Αποκαλείται και αμφιγενές επειδή το άρθρο του ενικού είναι ουσιαστικού γένους και του πληθυντικού θηλυκού γένους. Στις υπόλοιπες ρωμανικές γλώσσες δεν διασώζεται το ουδέτερο γένος.

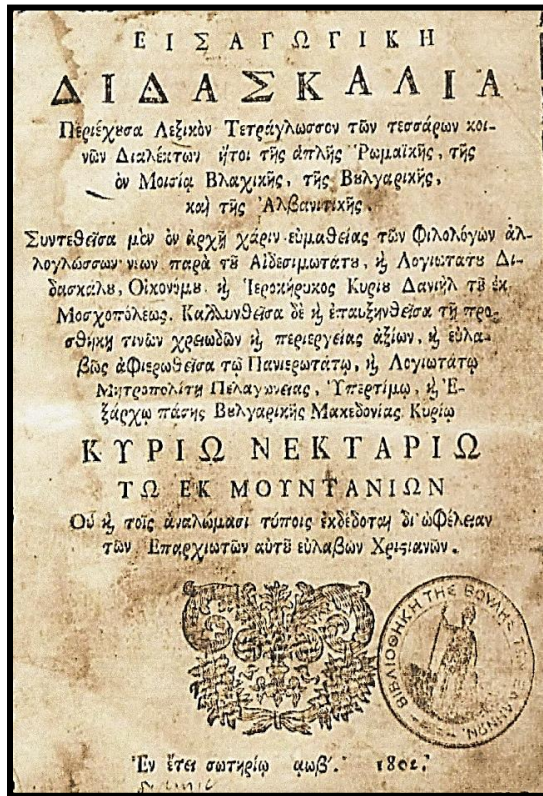

Οι πρώτες απόπειρες: το πολιτισμικό πλαίσιο

Οι πρώτες γνωστές απόπειρες να αποδοθεί γραπτά η βλαχική γλώσσα καταγράφονται κατά τη διάρκεια του 18^ο αιώνα⁸. Η ανάγνωση του ιστορικού πλαισίου εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα αυτές συνιστά μια αναγκαία προϋπόθεση για την κατανόηση του θέματός μας. Ως τότε, το μοναδικό σύστημα γραφής που χρησιμοποιούσαν στη γραπτή τους επικοινωνία οι ορθόδοξοι πληθυσμοί της νοτίου Βαλκανικής ήταν το ελληνικό αλφάβητο κάτι πολύ φυσικό εφόσον αυτή γινόταν κυρίως μέσω της ελληνικής γλώσσας. Αυτή η πρακτική, καθώς και το γεγονός ότι η πλειοψηφία αγνοούσε διαφορετικά συστήματα γραφής, συνετέλεσαν ώστε, το ελληνικό αλφάβητο να καταστεί εργαλείο γραφής ακόμη και μη ελληνογενών γλωσσών όπως η βλαχική. Ωστόσο, η πλήρης ιστορική ερμηνεία αυτού του φαινομένου δεν πρέπει να αγνοεί τις ιδεολογικές του συνιστώσες. Αυτές σχετίζονται με πνευματικές διεργασίες που διαμορφώνουν συγκεκριμένες αντιλήψεις εντός των ορθοδόξων πληθυσμών που ενστερνίζονται την ελληνόφωνη πνευματική παράδοση. Η αντιπαράθεση μεταξύ συντηρητικών και νεωτεριστών λογίων και η μετεξέλιξη του «ορθοδόξου-ρωμαίικου» γένους σε ένα νεωτερικό έθνος των Ελλήνων, επηρεάζει άμεσα την πνευματική ελίτ των Βλάχων γεγονός που αντανακλάται στο ζήτημα της καταγραφής της γλώσσας τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μετάβασης συνιστά η εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόζεται τότε από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως. Δεν αρκείται πλέον στην θρησκευτική και εν μέρει πολιτική διαχείριση του ορθοδόξου γένους, αλλά αποβλέπει πλέον σε μια εθνική ομογενοποίησή του γεγονός που για τους αλλόφωνους ή δίγλωσσους πληθυσμούς σημαίνει γλωσσική αφομοίωση (Σιώκης 2002: 43-46). Ορισμένα από τα πρώτα συστήματα γραφής της βλαχικής γλώσσας που εμφανίζονται τότε επιδιώκουν αυτόν το σκοπό. Το μαρτυρούν με πολύ εύγλωττο τρόπο τα παρακάτω αποσπάσματα της «Εισαγωγικής Διδασκαλίας»

⁸ Ταυτόχρονα συνιστούν και τις πρώτες επίσημες προσπάθειες να αποδοθεί γραπτά η βλαχική γλώσσα επειδή δεν αφορούν μόνο διάσπαρτες επιγραφές αλλά και παραγωγή εκτενών κειμένων.

έργο του Βλάχου ιερέα Δανιήλ από την Μοσχόπολη⁹: «Αλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, Αλ-
λόγλωσσοι, χαρήτε, κ' ετοιμασθήτε όλοι σας Ρωμαίοι να γενήτε. Βαρβαρικήν αφήνοντες
γλώσσαν φωνήν και ήθη.», «Λαοί οι πριν αλλόγλωσοι αλλ' ευσεβείς τα θεία, Ρωμαίων ν'

αποκτήσετε γλώσσαν κ' ομιλίαν»,
τε απ' τον βαθύν ύπνον της αμαθείας,
μαίικια γλώσσα μάθετε, Μητέρα της Σοφίας.

Για τον Δανιήλ τον Μοσχοπολίτη λοιπόν
όπως και για άλλους Βλάχους λογίους εκεί-
νης της εποχής που συνδέονται στενά με
την εκπαιδευτική δράση της ορθόδοξης εκ-
κλησίας δεν υφίσταται σκέψη για άλλο αλ-
φάβητο. Ας επισημάνουμε εδώ ότι η εκπαι-
δευτική του δράση δεν εκπορεύεται από
κάποια εθνοφυλετική αντίληψη αλλά από
την πεποίθηση ότι η εκμάθηση της ελλη-
νικής γλώσσας συνιστά πράξη «εκπολιτι-
σμού»¹⁰. Φυσικά ως «εκπολιτισμός» νοείται
η στενότερη σχέση με τα κείμενα και τις
αρχές της ορθόδοξης εκκλησίας. Ανεξάρτη-
τα ωστόσο από το ιδεολογικό υπόβαθρο
των προσώπων που συντάσσουν τα πρώτα
βλαχικά κείμενα, είναι γεγονός ότι το ελλη-
νικό αλφάβητο καταγράφεται ιστορικά ως
το πρώτο σύστημα γραφής που χρησιμο-
ποιήθηκε για την γραπτή αποτύπωση της

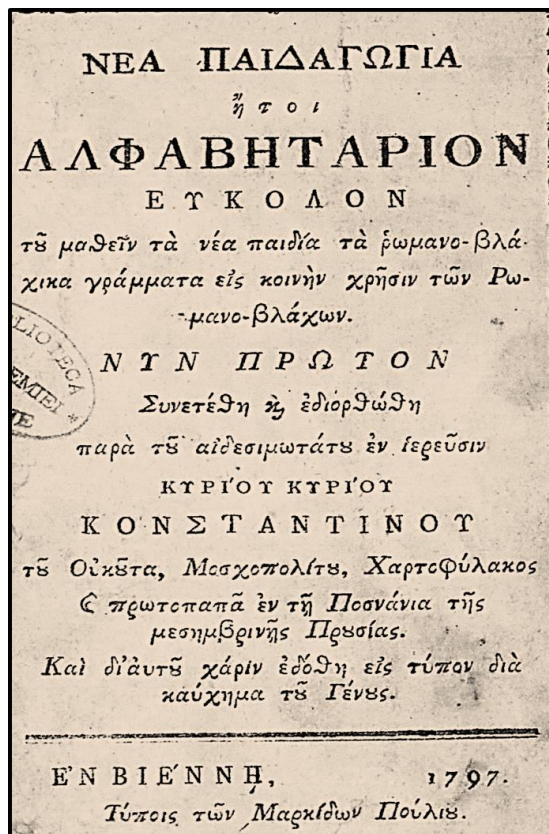
βλαχικής γλώσσας.

Περίπου την ίδια περίοδο εμφανίζεται μία διαφοροποιημένη προσέγγιση του βλαχι-
κού λόγου. Θα την αποκαλούσαμε συμβατικά άποψη των κοσμοπολιτών επειδή αφορά
πρόσωπα Βλάχων λογίων που ζουν εκτός του οθωμανικού χώρου, κυρίως σε πόλεις της
κεντρικής Ευρώπης, και ενστερνίζονται περισσότερο τις ιδέες του ευρωπαϊκού διαφωτι-
σμού. Σε αυτή την ομάδα διατυπώνονται απόψεις που τείνουν προς μία θεώρηση της
βλαχικής γλώσσας ως γνώρισμα εθνοτικής ιδιαιτερότητας. Συγκεκριμένα τους προβλη-
ματίζει η ύπαρξη της ως στοιχείο ενός γλωσσικού πολιτισμού και διατυπώνουν την α-
νάγκη να διασωθεί γεγονός που καθιστά αναγκαία τη δημιουργία γραπτού λόγου. Οι
λόγιοι που υιοθετούν αυτές τις απόψεις δεν ενστερνίζονται κοινές ιδέες αναφορικά με

⁹ Γράφτηκε το 1794 και δημοσιεύτηκε 1802. Είναι γνωστή και ως *Τετράγλωσσο Λεξικό* του Δανιήλ Μο-
σχοπολίτη εξαιτίας της παράθεσης σε τέσσερις στήλες ενός κειμένου, εν είδει λεξικού, σε τέσσερις
γλώσσες, Ελληνική, Βλαχική, Βουλγαρική και Αλβανική.

¹⁰ Στην εισαγωγή του βιβλίου του ο Μοσχοπολίτης αναφέρει: «Ο μοισιόδαξ Δανιήλ έντιμος Οικονόμος,
την βίβλον εξιπόνησεν, ων Ιερεύς εννόμος. Πελαγονείας δ' ο καλός ποιμήν κ' Ιεράρχης, τύποις αυτήν εξέ-
δωκεν, ως θείος ποιμενάρχης. Ρωμαίικια γλώσσα θέλωντας τους πάντας να διδάξη, και τα Βουλγαροβλα-
νικά ήθη να μεταλλάξη». Παρατηρούμε σε αυτό το απόσπασμα ότι ο Δανιήλ αυτοπροσδιορίζεται ως Μοι-
σιόδαξ, μία λόγια μορφή του εθνονυμικού όρου Βλάχος, και όχι Ρωμαίος. Λαμβάνοντας υπόψη τις ιστο-
ρικές ερμηνείες του τελευταίου όρου, δεν θεωρεί τον εαυτό του φυλετικά Έλληνα. Συνεπώς ο γλωσσικός
εξελληνισμός των Βαλκανικών λαών που ευαγγελίζεται συνιστά μία πολιτισμική κίνηση αφομοίωσης που
«αγνοεί» αντιλήψεις περί φυλετικής καταγωγής. Ως στοιχείο εθνικής ταυτότητας εμφανίζεται στους μετα-
γενέστερους αιώνες όταν οι γεωπολιτικές διεκδικήσεις των Βαλκανικών κρατών ταυτίζονται με τον εθ-
ικό αλυτρωτισμό.

την πρόσληψη της εθνοτικής ομάδας των Βλάχων. Ορισμένοι από αυτούς μάλιστα υπερθεματίζουν υπέρ της χρήσης του ελληνικού αλφαβήτου. Είναι χαρακτηριστική ή άποψη του Κων/νου Ουκούτα που την εκθέτει στη «Νέα Παιδαγωγία» έργο που συνέγραψε το 1997: «σ' σοι σε νου ω αη τρα

ροσανε κα τρα τῆ λομ Γράμμελε α ελλημ'ρου ... κα ντε ελλημ' ν κωα σε μ'πραμουταρα τουτε πλασηλε – και να μην το έχεις για ντροπή που πήραμε τα γράμματα των ελλήνων ...γιατί από τους Έλληνες και δώθε δανείστηκαν όλες οι φυλές». Το προαναφερόμενο πρόσωπο, όπως θα δούμε παρακάτω, καταγράφεται ως πρώτος δημιουργός βλαχικού αλφαβήτου. Στους συγγραφείς αυτής της ομάδας οφείλουμε τα πρώτα εκτενή βλαχικά κείμενα. Κατά κύριο λόγο αφορούν προσπάθειες απόδοσης εκκλησιαστικών κειμένων. Τόσο αυτά, όσο και τα γλωσσάρια που εμφανίζονται τότε, έχουν ως τόπο προέλευσης κυρίως τον σημερινό αλβανικό χώρο. Χρονικά συμπίπτουν με την περίοδο ακμής της Μοσχόπολης. Αυτό σημαίνει ότι στην εν λόγω περιοχή υφίσταται μία πνευματική ζύμωση γύρω από τη βλαχική γλώσσα και ταυτότητα. Επισημαίνουμε ότι αυτή η κίνηση προηγείται του 19^{ου} αιώνα εποχή ό-

που στην βαλκανική χερσόνησο εμφανίζονται κράτη αλλά και κινήματα με εθνοκεντρικό προσανατολισμό.

Στην ομάδα των κοσμοπολιτών κατατάσσεται μία ακόμη ομάδα Βλάχων λογίων η οποία ενστερνίζεται μια διαφοροποιημένη άποψη αναφορικά με την γραπτή απόδοση της γλώσσας. Προτάσσει για πρώτη φορά συστήματα γραφής εμπνεόμενα από το λατινικό αλφάβητο. Έχοντας επίγνωση της ρωμανικότητας της βλαχικής γλώσσας διατείνεται ότι μία λατινογενής γλώσσα πρέπει να αποδίδεται γραπτώς μόνο με το λατινικό αλφάβητο. Ενισχύει δε το επιχείρημά της με την άποψη ότι το ίδιο πράττουν όλοι οι λαοί που ομιλούν ρωμανικές γλώσσες.

Οι προσπάθειες αυτές προκαλούν την αντίδραση συντηρητικών λογίων ενώ το Πατριαρχείο της Κων/πόλεως προβαίνει ακόμη και σε αφορισμούς¹¹. Ανεξάρτητα, ωστόσο, από τους πολιτισμικούς παράγοντες που ανέδειξαν τις πρώτες εκτενείς γραπτές απεικονίσεις της βλαχικής γλώσσας αυτές εγγράφονται πλέον στην ιστορία ως οι πρώτες συστηματικές προσπάθειες καταγραφή της. Το γλωσσολογικό τους ενδιαφέρον είναι προφανές. Πέραν των πληροφοριών που μας παρέχουν αναδεικνύουν σημαντικά ερευνητικά ζητήματα. Δεν ανήκει στη θεματική της παρούσας εργασίας η πλήρης ανάδειξή τους για αυτό θα περιοριστούμε μόνο στο θέμα της γραφής. Ας δούμε λοιπόν εν συντομία πως απεικονίζανε γραπτά το φωνητικό «παζλ» της βλαχικής γλώσσας.

¹¹ Βλ. Σιώκης 2002: 46-49· Peyfuss 1994:26-27.

Ελληνογενή συστήματα γραφής

Ξεκινώντας από τα κείμενα που χρησιμοποιούσαν το ελληνικό αλφάβητο το πρώτο πράγμα που παρατηρούμε είναι ότι οι συγγραφείς τους δεν περιορίστηκαν μόνο σε μια προσπάθεια φωνητικής απόδοσης των φθόγγων της βλαχικής γλώσσας, αλλά επιχείρησαν να τους προσαρμόσουν στην ορθογραφία που ανέπτυξε ιστορικά η ελληνική γραφή. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στη χρήση ελληνικών γραφημάτων με προφανή ή σχετική φωνητική αντιστοιχία στη βλαχική γλώσσα¹².

Ελληνικά γραφήματα που χρησιμοποιούνταν σε βλαχικά κείμενα του 18 ^{ου} αι. για να αποδώσουν φθόγγους της βλαχικής γλώσσας με προφανή αντιστοιχία		
Φωνήεντα	Σύμφωνα	
α [a]	β [v]	π [p]
ε, αι [e]	δ [ð]	ρ [r]
η, υ, ι, ει, οι, υι [i]	ζ, σζ [z]	σ, ζ, ζσ [s]
ϊ [i]	θ [θ]	τ [t]
ο, ω [o]	λ [l]	φ [f]
ου, υ [u]	μ [m]	χ [x, ç]
ύ [v, f] ¹³	ν [n]	ψ [ps]
	ξ [ks]	

Όπως παρατηρούμε στον ανωτέρω πίνακα για την απόδοση των φωνηέντων /e/, /i/, /o/ χρησιμοποιούν το σύνολο των γραμμάτων που χρησιμοποιεί το ελληνικό αλφάβητο ακόμη και αυτά που και στην ελληνική γλώσσα έχουν μόνο ιστορική και όχι φωνητική αξία. Μάλιστα, δεν αρκέστηκαν σε μία απλή απεικόνιση φθόγγων της βλαχικής γλώσσας με ελληνικά γραφήματα, αλλά προσπάθησαν να τους εντάξουν στους ορθογραφικούς κανόνες που διέπουν την ελληνική γραφή. Για παράδειγμα η χρήση της διφθόγγου <οι>, η οποία εμφανίζεται πάντα σε τελική θέση, αποτελεί κανόνα για την απόδοση της κατάληξης ονομάτων στην ονομαστική και αιτιατική του πληθυντικού αριθμού όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

Λέξεις	μτφ.
οαμεννοι [oámeɲi]	άνθρωποι
αμαρτιώσλλοι [amartióʃli]	οι αμαρτωλοί
ντσσμανλλοι [duʃmánli]	οι εχθροί

¹² Αναφερόμαστε σε σχετική αντίστοιχα επειδή δε συμπίπτουν όλα στην ακριβή προφορά. Για παράδειγμα η διαφοροποιητική αξία των φωνημάτων /ç, j/ και /k, c/ είναι ιστορικά υπαρκτή αλλά και αναγκαία για την απόδοση της βλαχικής γλώσσας αν θέλει να σεβαστεί το ιστορικό κριτήριο.

¹³ Ο Μοσχοπολίτης χρησιμοποιεί το γράφημα <υ> μόνο στις εξής λέξεις: καύτα - καύτζη «γυρεύουν-γυρεύεις», αύτου-αύτε «ακούουν-ακούει», αραύτου -αραύτα «υποφέρω-βαστάει (διαρκεί)», οι οποίες βάσει της φωνητικής των συγχρόνων του αλλά και των σημερινών ιδιωμάτων αποδίδονται ως [káfta-káftsi], [ávdu-ávde], [arávdu-arávðe]. Δηλαδή το γράφημα <υ> σε μία περίπτωση αποτυπώνει το φθόγγο [f] και σε δύο το φθόγγο [v].

Η ίδια αρχή διέπει και την χρήση του γραφήματος <ω> όταν έχουμε ονόματα στην γενική του πληθυντικού όπως φαίνεται και στο παράδειγμα: α ζερρβλωρ [a tserɾuloɾ] «των ουρανών». Επίσης στις περιπτώσεις όπου έχουμε τονική λειτουργία τα φωνήεντα φέρουν πνεύματα ή συνδυασμούς τόνων και πνευμάτων. Το ίδιο ισχύει και για τα σύμβολα του τονισμού. Περισπωμένες και οξείες ακόμη και οι αρχαϊζουσες για τις νεότερες γενιές βαρείες, τίθενται ανάλογα στα βραχέα και μακρά φωνήεντα. Η απουσία αυτών των συμβόλων σε ελάχιστες περιπτώσεις ενδεχομένως να είναι τυχαία ωστόσο αποτελεί πάντα μια αφορμή για μια διεξοδική μελέτη όλου του θέματος. Ας έχουμε υπόψη ότι η συγκεκριμένη ορθογραφία εφαρμοζόταν ακόμη και σε λέξεις προερχόμενες από άλλες γλώσσες¹⁴.

Η χρήση της ελληνικής ορθογραφίας πέραν των πολιτισμικών της σημάνσεων, προκαλούσε ορισμένες πρακτικές δυσχέρειες. Για παράδειγμα η χρήση της διφθόγου <αι> σε ορισμένες περιπτώσεις, προκειμένου να αποδοθεί το πρόσθιο φωνήεν /e/, δημιουργεί σύγχυση οφειλόμενη στο γεγονός ότι υφίσταται αντίστοιχη δίφθογος και στη βλαχική γλώσσα, ωστόσο δεν εκφέρεται μονοφωνικά όπως η ελληνική, αλλά με μια φθίνουσα ή αντίστοιχα αύξουσα λειτουργία. Για να αντιμετωπίσουν αυτό το ζήτημα τοποθετούν διλυτικά πάνω από το γράμμα <ι>. Πρόκειται για ένα ημιφωνικό τριβόμενο ουρανικό φθόγγο που αποτελεί συνθετικό στοιχείο κάθε κατιόντα ή ανιόντα διφθόγγου όπως βλέπουμε στα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

Το γράφημα <ι> στους κατιόντες διφθόγγους		Το γράφημα <ι> στους ανιόντες διφθόγγους	
Λέξεις	μτφ.	Λέξεις	μτφ.
ντάϊμα [dáj̣ima]	πάντα	νηλσιϊάνα [ɲilui̯jána]	ελέησέ μας
άτᾱϊ [atáj̣i]	δικοί σου	ντσννάϊα	ο κόσμος
ντηαληηλιᾱ [di alixilú̯i]	αληθινά		

Με το ίδιο <ι> δηλώνουν και τις περιπτώσεις όπου βρίσκεται σε χιᾱτ με άλλο φωνήεν όπως βλέπουμε στα παραδείγματα: φα ρητζᾱϊ [fə r̥iʧz̥áj̣i] «κάνε δεήσεις», νηλσιᾱ [ɲilui̯ra] «ελέησαν». Τα ανωτέρω παραδείγματα μας δείχνουν οι συγγραφείς αυτών των κειμένων έχουν αντιληφθεί δύο πράγματα. Πρώτον ότι το φωνητικό σύστημα που αποδίδουν αφορά μια γλώσσα με διαφοροποιημένη φωνητική προέλευση από την ελληνική. Δεύτερον ότι η ορθή του απεικόνιση συνδέεται άμεσα με την κατανόηση των λέξεων.

Οι ιδιάζοντες φθόγγοι

Η απόδοση των συμφωνικών φθόγγων τους έφερε αντιμέτωπους με ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες. Πολλοί από αυτούς, προερχόμενοι από το ρωμανικό φωνητικό υπόβα-

¹⁴ Εκτός των ελληνικών παρατηρείται και μια σχετικά αυξημένη παρουσία αλβανικών λέξεων, ωστόσο πρέπει να έχουμε πάντα υπόψη ότι μπορεί η ελληνική να είναι η γραπτή τους γλώσσα όμως η αλβανική συνιστά το άμεσο γλωσσικό περιβάλλον των συγγραφέων αυτών των κειμένων.

θρο της γλώσσας δεν διαθέτουν αντίστοιχο γράφημα στο ελληνικό αλφάβητο. Αυτή η διαπίστωση αγγίζει τον πυρήνα του θέματος που διαπραγματευόμαστε. Αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι Βλάχοι λόγιοι της εποχής απέδωσαν ιδιάζοντες φθόγγους της γλώσσας τους δηλαδή αυτούς που δεν διαθέτουν προφανή ή σχετική αντιστοιχία με γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφεται το σύνολο σχεδόν των γραφημάτων που χρησιμοποίησαν προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτό το θέμα. Προέρχονται από τρία αντιπροσωπευτικά κείμενα του 18^{ου} αιώνα. Πρόκειται για τη λεγόμενη «Αρμανική Λειτουργία» -κείμενο ανωνύμου συγγραφέα¹⁵, τη «Πρωτοπειρία» του Αναστασίου Καβαλιώτη¹⁶ καθώς και την «Εισαγωγική Διδασκαλία» του Δαυιήλ του Μοσχοπολίτη¹⁷. Επειδή μία ολοκληρωμένη ανάλυση τους υπερβαίνει κατά πολύ τις δυνατότητες αυτής της μελέτης, περιοριζόμαστε στην παρουσίαση δύο περιπτώσεων που είναι κομβικής σημασίας στην ανάπτυξη ενός συστήματος γραφής για την βλαχική γλώσσα.

Ελληνικά γραφήματα που χρησιμοποιούνταν σε κείμενα του 18 ^{ου} αι. για να αποδώσουν τους ιδιάζοντες φθόγγους της βλαχικής γλώσσας*									
Δ. Φ. Α.	ǎ	i	ǣ	z	l	p	(r/ʁ);	ʃ	ʧ
Αρμανική Λειτουργία	α	(ι/α/α);	τζ	-	λλ	νν	ρρ	σσ	τζ
Πρωτοπειρία	α	-;	ντζ & τζ	ζ (+ι)	λλ (+ι)	νν (+ε,ι)	ρρ	σσ	τζ
Εισαγωγική Διδασκαλία	α	η;	τζ	ζ (+ι)	λλ (+ε,η,ι)	νν	ρρ	σσ	τζ

* Αφορά φθόγγους που δεν διαθέτουν αντιστοιχία γραφημάτων στο ελληνικό αλφάβητο

Ένα από χαρακτηριστικότερα φωνήεντα που κληρονόμησε η ABP γλώσσα στην βλαχική είναι το μεσαίο κεντρικό φωνήεν <ǎ>/ǎ/. Όπως παρατηρούμε στον πίνακα αποδίδεται από όλους με ένα άλφα που φέρει υπογεγραμμένη <ǎ>. Αυτό σημαίνει ότι έχουν πλήρη αντίληψή της φωνητικής του λειτουργίας. Εντοπίζονται ωστόσο περιπτώσεις όπου, παρότι η χρήση του είναι επιβεβλημένη αυτό αποδίδεται με ένα άλφα χωρίς υπογεγραμμένη. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για αβλεψία αν το φαινόμενο ήταν σπάνιο. Ακόμη πιο προβληματική είναι η απόδοση ενός εξίσου σημαντικού αναφορικά με την φωνητική λειτουργία της βλαχικής γλώσσας φθόγγου. Αναφερόμαστε στο κλειστό κεντρικό φωνήεν <î>/î/. Αποτελεί κληρονομιά μίας διαδικασίας ουδετεροποίησης του βαθμού ανοίγματος, κατά περίπτωση, των φωνήεντων η οποία, σύμφωνα με τους ειδικούς, έλαβε χώρα μεταξύ του 5^{ου} και 10^{ου} αιώνα μ.χ.¹⁸. Στα κείμενα αναφοράς δύσκολα μπορούμε να εντοπίσουμε διακριτικό που να αποδίδει αποκλειστικά αυτόν τον φθόγγο. Υπάρχουν ωστόσο πολλοί λόγοι που δεν μας επιτρέπουν να υποθέσουμε άγνοιά του¹⁹.

¹⁵ Αν και ο συγγραφέας και η ημερομηνία έκδοσης παραμένουν άγνωστα σύμφωνα με τους μελετητές γράφηκε στα μέσα του 18^{ου} αι. (βλ. Caragiu-Marioțeanu 1962: 9-16).

¹⁶ Εκδόθηκε το 1770.

¹⁷ Γράφτηκε το 1794 και εκδόθηκε το 1802.

¹⁸ Κατά ορισμένους μελετητές μεταξύ 7^{ου} και 10^{ου} αιώνα. Βλ. Ivănescu 2000: 206-216, 336-341· Tagliavini 1964: 310-311· Rosetti 1968:106-116.

¹⁹ Την ίδια άποψη εκφράζει και η Caragiu-Marioțeanu στην φωνητική της ανάλυση επί του κειμένου της Αρμανικής Λειτουργίας (1962: σελ. 82-85). Θεωρεί μάλιστα ότι ορισμένες φορές τα γράμματα άλφα με υπογεγραμμένη και γιώτα αυτών των κειμένων αποδίδουν τόσο το κλειστό κεντρικό φωνήεν <î>/î/ όσο

Κατά μία άποψη, οι συγγραφείς αυτών κείμενων, δεν αποτύπωσαν το φωνήεν <î>/i/. επειδή η βόρεια φωνητική ομάδα, στην οποία πιθανόν ανήκαν, το αγνοεί. Η άποψη αυτή βασισμένη στη διάκριση της βλαχικής γλώσσας από ορισμένους μελετητές σε βόρεια και νότια ιδιώματα²⁰, μεταξύ άλλων προσλαμβάνει ως διακριτικό γνώρισμα και την εμφάνιση ή μη του φωνήματος <î>/i/. στα σύγχρονα βλαχικά ιδιώματα. Σύμφωνα με αυτή τα βόρεια, καθώς και τα ιδιώματα των Αρβανιτοβλάχων, ανήκουν στην ομάδα <ă>/ə/ ενώ τα νότια στην ομάδα <î>/i/. Πρόκειται ωστόσο για μια στερεοτυπική αντίληψη όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί. Όπως παρατηρούμε το γραμμοστιάνικο ιδίωμα που εντάσσεται στη βόρεια ομάδα διατηρεί ένα ισχυρό <î>/i/ ενώ η πραγμάτωσή του ίδιου φωνήματος στα νότια ιδιώματα ποικίλει. Αυτό σημαίνει ότι στη βλαχική γλώσσα υπάρχουν φωνολογικά δεδομένα τα οποία παραμένουν «αχαρτογράφητα»²¹.

Βόρεια ιδιώματα ;		Νότια ιδιώματα ;	
Αλβανία	Βόρεια Μακεδονία	Ελλάδα	
Αρμανική Λειτουργία (18 ^{ος} αι.) *	γραμμοστιάνικο ιδίωμα	ιδίωμα Μετσόβου	άλλα ιδιώματα
cāndu [kəndu]	cîndu [kindu]	cāndu [kəndu]	cîndu [cɪndu]
făntăna [fəntənə]	făntîna [fəntinə]	făntăna [fəntənə]	fintîna [fintinə]
păntică [pəntikə]	păntică [pəntikə]	păntică [pəntikə]	pîntică [pɪntikə]

* Φωνητική μεταγραφή Μ. Caragiu-Marioțeanu

Η διάκριση σε βόρεια και νότια ιδιώματα εκτός του ότι βασίστηκε σε ελλιπή στοιχεία, δεν έχει λάβει υπόψη ένα βασικό διαχρονικό χαρακτηριστικό όλων των διαλέκτων και γλωσσών που προήλθαν από την ΑΒΡ. Αφορά την αστάθεια στην πραγμάτωση των φωνηέντων²². Κατά συνέπεια θα ήταν αρκετά επισφαλές να ισχυριστούμε ότι οι συγγραφείς των κειμένων του 18^{ου} αιώνα αγνοούσαν το κλειστό κεντρικό φώνημα <î>/i/. Διαθέτουμε άλλωστε ισχυρές ενδείξεις, όπως θα δούμε και παρακάτω, ότι ορισμένοι εξ αυτών αντιλαμβάνονταν την διαφοροποιητική του αξία, όχι όμως όλοι²³. Πιθανόν το

και το αρβανιτοβλάχικο αλλόφωνο του <ă>/ə/ χωρίς όμως να είναι, όπως χαρακτηριστικά δηλώνει, σύγγορη για τα τίποτα.

²⁰ Βλ. Capidan 2005:194-198· Κατσάνης, Ν. & Ντίνας, Κ. 1990:12-13.

²¹ Τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει όλο και περισσότερο αντιληπτό από τους ειδικούς ότι η γεωγραφική ανισοκατανομή των ποικιλιών της βλαχικής γλώσσας καθιστά δυσχερή την δημιουργία ενός ασφαλούς γλωσσικού άτλαντα.

²² Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των «αχαρτογράφητων» φωνολογικών δεδομένων είναι η επισήμανση της μεταβατικής ακολουθίας a >î>ă (ο στους Μογλενίτες). Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές αυτή η μετάλλαξη του î σε ă καταγράφεται σε ιδιώματα του Ολύμπου καθώς και σε ορισμένα παλαιά κείμενα (Βλ. Capidan 2005:194,259· Ivănescu 2000: 537-540). Παρόλο που εντοπίζεται αντίστοιχο φαινόμενο και στο ιδίωμα του Μετσόβου εντυπωσιάζει το γεγονός ότι αγνοείται από τους ερευνητές παρόλο που ο οικισμός συνιστά ιστορικά αλλά και δημογραφικά ένα από τα σημαντικότερα κέντρα των Βλάχων της Ελλάδας.

²³ Εκτός από τον Κ. Ουκουτα που, όπως θα δούμε παρακάτω, αποτυπώνει το κλειστό κεντρικό φωνήεν <î>/i/ με διακριτό γράφημα, ο Δανιήλ ο Μοσχοπολίτης πιθανόν προσπαθεί να το αποδώσει με το γράμμα <η> ειδικά στις καταλήξεις. Διατηρούμε ωστόσο επιφυλάξεις, επειδή δεν γνωρίζουμε την ακριβή προφορά του δεδομένου ότι σε ορισμένα σημερινά ιδιώματα το <î>/i/ πραγματώνεται ενίοτε και ως [i].

εκλάμβαναν ως αλλόφωνο του μεσαίου κεντρικού φωνήεντος <ǣ>/ə/ συνεπώς δεν θεωρούσαν υποχρεωτική την ύπαρξη διακριτού γραφήματος. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που μπορούν να αιτιολογήσουν παρανοήσεις αυτού του είδους από τους συγγραφείς του 18^{ου} αιώνα²⁴. Το περίεργο όμως είναι ότι, αυτή η εσφαλμένη και προβληματική για την γραπτή αποτύπωση της γλώσσας εξομοίωση των κεντρικών της φωνηέντων, αναπαράγεται και σε σύγχρονες προτάσεις γραφής της που αγνοούν την φωνολογική πραγματικότητα της γλώσσας.

Ελληνικά γραφήματα που χρησιμοποιούνταν σε βλαχικά κείμενα του 18^{ου} αι.

Ιδιάζοντες φθόγγοι*									
Δ. Φ. Α.	ə	i	ɟz	ʒ	ʎ	ɲ	(r/ʁ);	ʃ	ʧ
Αρμανική Λειτουργία	α	(ι/α/α);	τζ	-	λλ	νν	ρρ	σσ	τζ
Πρωτοπειρία	α	-;	ντζ & τζ	ζ (+ι)	λλ (+ι)	νν (+ε,ι)	ρρ	σσ	τζ
Εισαγωγική Διδασκαλία	α	η;	τζ	ζ (+ι)	λλ (+ε,η,ι)	νν	ρρ	σσ	τζ

* Αφορά φθόγγους που δεν διαθέτουν αντιστοιχία γραφημάτων στο ελληνικό αλφάβητο

Φθόγγοι με σχετική αντιστοιχία*										
Δ. Φ. Α.	b	k	c	d	ɟz	g	ʃ	ts	ɣ	j
Αρμανική Λειτουργία	μπ	κ	κ	ντ	ζ & σζ	γκ & γγ	γκ & γγ	ζ & σζ	γ	γ
Πρωτοπειρία	μπ	κ	κ	ντ	ντζ & τζ	γκ & γγ	γκ & γγ	τζ	γ	γ
Εισαγωγική Διδασκαλία	μπ, π	κ	κ	τ	τζ	γκ & κ	γκ & κ	τζ	γ	

* Αφορά φθόγγους με όμοια φωνητική επιτέλεση αλλά με διαφοροποιητική αξία ως προς την προέλευσή τους. Για παράδειγμα οι φθόγγοι [ɟz, ts, j, c, ʃ] αποτελούν κατά περίπτωση μετεξέλιξη των λατινικών φωνημάτων /d, g, c, v, p, b/. Σε ένα σύστημα γραφής που σέβεται το ιστορικό κριτήριο η διακριτή τους απόδοση είναι αναγκαία.

Όπως φαίνεται από τα γραφήματα των ανωτέρων πινάκων για τους συγγραφείς αυτών των κειμένων το σύνολο των κλειστών ηχηρών ή άηχων συριστικών και ουρανικών συμφώνων ακουγόταν στα αυτιά τους σχεδόν το ίδιο. Μόνο έτσι μπορεί να δικαιολογηθεί η φωνολογική τους εξομοίωση, τουλάχιστον σε επίπεδο γραφής. Αν επρόκειτο για μια περίπτωση αλλοφώνων θα υπερθεματίζαμε υπέρ της γραπτής τους απόδοσης με κοινά γραφήματα. Ωστόσο το ζήτημα δεν είναι καθόλου απλό εφόσον πρόκειται για φθόγγους με διαφοροποιητική αξία. Η διακριτή τους λειτουργία δεν αποτελεί ένα τυχαίο γε-

²⁴ Η Caragiu-Marioțeanu (1962: 80) παρατηρεί ότι το σε πέντε περιπτώσεις του κειμένου της Αρμανικής Λειτουργίας το μεσαίο άτονο προτονικό ή μετατονικό /ə/ γράφεται ως <i> όταν στην επόμενη συλλαβή ακολουθεί ένα προουρανικό φωνήεν. Όπως σωστά παρατηρεί δεν μπορεί να είναι λάθος. Παρατηρώντας τα παραδείγματα που καταγράφει διαπιστώσαμε ότι αυτή η «στρέβλωση» θα μπορούσε κάλλιστα να προκύπτει από αδυναμία γραπτής απόδοσης του φωνήματος <i>/i/.

γονός, αλλά υποκρύπτει μία δομική εξέλιξη του φωνητικού συστήματος της βλαχικής γλώσσας, οι απαρχές της οποίας εντοπίζονται στη δημόδη λατινική. Συγκεκριμένα πίσω από τον ουρανοφατνιακό φθόγγο <dj>[dʒ]²⁵ υποκρύπτεται μια ιστορία φωνητικού μετασχηματισμού η οποία παραπέμπει στην συμφωνική πραγμάτωση του λατινικού φωνήεντος /i/ το οποίο την σύγχρονη ορθογραφία αποδίδεται με το γράφημα <j>. Η αρχική ημιφωνική του πραγμάτωση ως ένα ουρανικό <γι>[j] αποκτά ήδη από την εποχή της δημόδους λατινικής μια καθαρά συμφωνική προφορά παρόμοια με το κλειστό ηχηρό ουρανοφατνιακό φθόγγο [dʒ] που διαθέτει σήμερα η βλαχική και Ιταλική γλώσσα. Επίσης πίσω από τον συριστικό φθόγγο [dʒ]²⁶ υποκρύπτεται η κατά περίπτωση φωνητική μετεξέλιξη δυο λατινικών φθόγγων του οδοντικού [d] και του υπερωικού [g]. Ανάλογη περίπτωση συνιστά και η προστριβοποίηση, που υπέστησαν οι λατινικοί φθόγγοι <c>[k] και [t] πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/. Συνιστά ένα φαινόμενο τσιτακισμού που οδήγησε στην πραγμάτωσή τους σε ορισμένες σύγχρονες ρωμανικές γλώσσες ως [ts] ή <tʃ>[tʃ]. Παρά την διαφοροποιητική αξία των προαναφερομένων φθόγγων οι συγγραφείς των κειμένων του 18^{ου} αιώνα, όπως ήδη αναφέραμε τους αντιμετώπιζαν ως ενιαίους. Δεν είναι βέβαια υποχρεωτικό να γνώριζαν την ιστορική τους εξέλιξη, όμως είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι δεν αντιλαμβάνονταν τη σημασιολογική σύγχυση που προκαλούσε η απεικόνισή τους με κοινά γράφημα. Το γεγονός ότι, ορισμένοι εξ αυτών, επιλέγουν εναλλακτικές μορφές απεικόνισής τους, σημαίνει ότι είχαν επίγνωση του προβλήματος. Ωστόσο ο τρόπος που το κάνουν είναι ατελής και σε τελική ανάλυση επιτείνει την σύγχυση. Αναφέρω ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στο κείμενο της «Αρμανικής Λειτουργίας» ο ηχηρός συριστικός φθόγγος [dʒ] καθώς και ο άηχος ουρανικός συριστικός φθόγγος [tʃ] αποδίδονται με το γράμμα <ζ> ή πιο σπάνια με το συνδυασμό <σζ>. Έτσι όταν διαβάζουμε τη λέξη <σζαζη> δεν ξέρουμε αν εννοεί τη αριθμητικό dzaci[dzatsi] «δέκα» ή το μεσοπαθητικό ρήμα s' dzăci [si dʒətsi] «λέγεται». Ο Δανιήλ ο Μοσχοπολίτης χρησιμοποιεί τον συνδυασμό γραμμάτων <τζ> για το σύνολο των προαναφερόμενων φθόγγων. Συγκεκριμένα αποδίδει σταθερά τον φθόγγο [dʒ] και σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν ακολουθούν τα φωνήεντα /o/, /u/ και ο δίφθογγος /iu/ αποδίδει τον φθόγγο <dj>[dʒ]. Επίσης με τον ίδιο συνδυασμό <τζ> αποδίδει τον φθόγγο <tʃ>[tʃ] και [ts] όπως διαπιστώνουμε από τα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

<τζ>[dʒ]	μτφ.	<τʃ> [tʃ]	μτφ.
τζόκουρη [dʒókuri]	παιχνίδια	τζόκουρη [tʃókuri]	σφυριά
τζόια [dʒóia]	η Πέμπτη	κουπάτζου [kupátʃu]	δρύς
τζουνάπινε [dʒunápine]	κέδρος	λλιρτατζιούνια [lirtətʃúnia]	συγχώρεση.
ατζιούτζη [adʒútsi]	βοηθός		

Η σύγχυση που προκαλείται από αυτή την πρακτική είναι προφανής. Όταν για παράδειγμα εντοπίζουμε τη λέξη <τζόκουρη> δεν ξέρουμε αν έχει την σημασία djocuri [dʒókuri] «παιχνίδια» ή τη σημασία tʃocuri [tʃókuri] «σφυριά». Επίσης με την ίδια γραφή η λέξη <φάτζι> δεν γνωρίζουμε αν αποδίδει το ουσιαστικό fagi [fadzi] «οξίς» ή το

²⁵ Στην ρουμανική γλώσσα μετεξελίχτηκε στον προστριβόμενο ηχηρό ουρανικό φθόγγο <j>[ʒ]

²⁶ Στην ρουμανική γλώσσα μετεξελίχτηκε στον προστριβόμενο ηχηρό συριστικό φθόγγο [ʒ].

ρήμα faci[fatsi]«κάνεις». Στη περίπτωση του Καβαλιώτη παρατηρούμε μία φωνολογικά ορθότερη προσέγγιση. Συνήθως αποδίδει τους φθόγγους [dz] και <dj>[dʒ] με τον συνδυασμό γραμμάτων <ντζ>. Ωστόσο σε ελάχιστες περιπτώσεις αποδίδει τους ίδιους φθόγγους και με τον συνδυασμό <τζ> όπως διαπιστώνουμε από τα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

<ντζ> [dz]	μτφ.	<τζ> [dz]	μτφ.
ντζάτζε [dzátse]	δέκα	γκόρτζου [górdzu]	αγριοαχλαδιά
ντζίκου [dzíku]	λέω	ράτζα [rádzə]	ακτίνα
ντζούα [dzúə]	μέρα		
<ντζ> [dʒ]		<τζ> [dʒ].	
αντζούνγκου [adzúngu]	φτάνω	ατζούτου [adzútu]	βοηθώ
ντζόκου [dʒóku]	παίζω	τζουράτου [dʒurátu]	όρκος

Με το ίδιο συνδυασμό γραμμάτων <τζ> αποδίδει επίσης τους φθόγγους [ts] και <ts>[ʧ]. Ενδεχομένως, η μίμηση της ελληνικής ορθογραφίας, η οποία κατά την περίοδο αναφοράς χρησιμοποιούσε συχνά τον συνδυασμό γραμμάτων <τζ> αντί του <τσ>, συνετέλεσε εν μέρει σε αυτή τη σύγχυση. Ωστόσο η φθογγολογική εξομοίωση σε επίπεδο γραφής προκαλεί και σε αυτή την περίπτωση αλλοίωση του νοήματος των λέξεων.

Για την απόκτηση μίας πληρέστερης εικόνας αναφορικά με αυτό το θέμα θεωρήσαμε χρήσιμο να επισημάνουμε μερικά ακόμη φωνολογικά και σημασιολογικά ζητήματα που προκύπτουν από την μελέτη των γραφημάτων που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς του 18^{ου} αιώνα. Στην ομάδα των συμφώνων το κλειστό ηχηρό χειλικό [b] και αντίστοιχα το οδοντικό [d] αποδίδονται από αυτούς με το τρόπο που τα αποδίδει η σύγχρονη ελληνική γραφή δηλαδή με τους συνδυασμούς των γραμμάτων <μπ> και <ντ>. Μάλιστα ο Δανιήλ ο Μοσχοπολίτης αποδίδει συχνά κλειστό ηχηρό χειλικό [b] και με το γράφημα <π>. Χρησιμοποιεί ωστόσο και τον συνδυασμό γραμμάτων <μπ> όπως διαπιστώνουμε από τα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί²⁷.

<π> [b]	μτφ.	<μπ> [b]	μτφ.
άρπουρλλι [árburli]	τα δένδρα	άϊμπα [áibə]	έχει
π <u>ω</u> άτζε [boátse]	φωνή	μπανεμου [bənému]	ζούμε
		μπουρίκλου [buríklu]	ο ομφαλός

Ωστόσο η βλαχική γλώσσα σε αντίθεση από την ελληνική εκτός από τα ανωτέρω χειλικά έχει κληρονομήσει από το ρωμανικό της υπόβαθρο μία φωνητική δομή όμοια με αυτή που εκφράζουν οι συνδυασμοί γραμμάτων <mp> και <nt>. Δεν γνωρίζουμε αν οι συγγραφείς εκείνης της εποχής είχαν αντιληφθεί αυτή τη φωνολογική διαφοροποίηση.

²⁷ Η πρώτη περίπτωση παρατηρείται κυρίως στις εσωτερικές συλλαβές των λέξεων και η δεύτερη στην αρχική όπως παρατηρούμε στο παράδειγμα: μπαρπάσλη [bərbásli] «οι άνδρες». Δεν θεωρούμε ότι το γράφημα <π> αποδίδει κάποια ιδιωματική εκφορά, επειδή οι σύγχρονοι μοσχοπολίτες συγγραφείς, καθώς και τα σημερινά βλαχικά ιδιώματα αποδίδουν τον ίδιο φθόγγο στις αντίστοιχες λέξεις με το σύμφωνο . Παρόμοια απλοποίηση παρατηρούμε και στην περίπτωση του κλειστού ηχηρού οδοντικού [d] όπου το αποδίδει με το γράμμα <τ>.

Πιθανόν όχι, εφόσον και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιούν τους ίδιους συνδυασμούς συμφώνων κάτι που σε αρκετές περιπτώσεις επιφέρει φωνητική αλλά σημασιολογική σύγχυση²⁸. Δεν προκαλεί επίσης έκπληξη το γεγονός ότι αποδώσανε τους κλειστούς ηχηρούς υπερωικούς φθόγγους [g] και [ɟ] με τους συνδυασμούς γραμμάτων <γκ> και <γγ> ακολουθώντας πιστά τις ιστορικές συμβάσεις της ελληνικής γραφής²⁹. Στον Δαβιήλ τον Μοσχοπολίτη παρατηρούμε και σε αυτή την περίπτωση την γνωστή τάση απλοποίησης. Έτσι χρησιμοποιεί ενίοτε το γράμμα <κ> για να αποδώσει τους ηχηρούς υπερωικούς φθόγγους [g] και [ɟ]. Πρόκειται βέβαια για μία προβληματική γραφή όπως διαπιστώνουμε από το παράδειγμα της λέξης <φάκου> που εντοπίστηκε στο κείμενό του. Δεν γνωρίζουμε αν δηλώνει το ουσιαστικό fágu«οξιά» ή το ρήμα facu«κάνω». Τέλος η φωνολογική σημασία του γραφήματος <pp> που απαντάται συχνά στα κείμενα της εποχής δεν μπορεί να διευκρινιστεί με σαφήνεια. Η πρώτη μας σκέψη είναι ότι αποδίδει το σταφυλικό φατνιακό εξακολουθητικό ηχηρό [β] που παρουσιάζεται σε κάποια σύγχρονα αρβανιτοβλαχικά ιδιώματα και είναι όμοιο με τον αντίστοιχο φθόγγο της γαλλικής³⁰. Όμως η παρουσία του σε ορισμένες λέξεις δεν αιτιολογεί αυτή την άποψη. Η Caragiu-Marioțeanu (1962: 24) παρατηρεί ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποιες ποικιλίες του βασικού φωνήματος <r>/r/ αντιπροσωπεύουν τα γραφήματα <ρ> και <pp>³¹. Συμφωνούμε απόλυτα με αυτή τη διαπίστωση.

Τα ζητήματα που θέτουν προς ανάλυση αυτά τα κείμενα ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια μίας στενής γλωσσολογικής προσέγγισης. Η συσχέτισή τους με κάποια από τα σημερινά βλαχικά ιδιώματα, η χρήση λέξεων που σήμερα δεν υφίστανται, το είδος και το μέγεθος λεκτικών δανειών από άλλες γλώσσες και πολλά ακόμη φαινόμενα που άπτονται ιστορικών και ανθρωπολογικών ζητημάτων, παραμένουν ακόμη προς διερεύνηση. Αλλά ακόμη και στο πεδίο της γλωσσολογικής ανάλυσης τα φαινόμενα που εντοπίζονται, δεν σχετίζονται μόνο με το φωνητικό σύστημα της γλώσσας αλλά αφορούν εξίσου την μορφολογική και συντακτική της δομή. Αναφέρω ενδεικτικά μια συντακτική στρέβλωση λόγω της σημασίας της ακόμη και σήμερα αναφορικά με την γλωσσική αντίληψη όσων αποδίδουν γραπτά τη βλαχική γλώσσα. Αφορά τη μη διάκριση λέξεων που συνιστούν διακριτές σημασιολογικές ενότητες. Όλα αυτά μπορούν να αποτελέσουν πεδία πολλών σχετικών μελετών, προς το παρόν όμως, είμαστε υποχρεωμένοι να επικεντρωθούμε στις διαπιστώσεις της παρούσας εργασίας. Πρωτίστως αφορούν τις δυσχέρειες που προκλήθηκαν από την χρήση του ελληνικού αλφαβήτου. Αυτές δεν περιορίζονται μόνο στα φαινόμενα που παρουσιάστηκαν ήδη, ωστόσο, είναι αδύνατο να παρουσιαστούν όλες οι περιπτώσεις στα πλαίσια ενός άρθρου. Από την άλλη πλευρά είναι γεγονός, ότι οι συντάκτες των κειμένων του 18^{ου} αιώνα διέθεταν μια σχετική επίγνωση της ιδιαιτερότητας του φωνολογικού συστήματος της βλαχικής γλώσσα. Στον πίνακα που ήδη παρουσιάσαμε εντοπίζονται γραφήματα που αποτυπώνουν με σαφήνεια ορισμένους από τους ιδιάζοντες φθόγγους της. Αναφέρω ως χαρακτηριστικές περιπτώσεις την χρήση των διπλών συμφώνων <nn>, <λλ> και <σσ> για την απόδοση του ένρινου ουρανι-

²⁸ Στο λεξικό της βλαχικής γλώσσας που εξέδωσε το 1909 ο Κ. Νικολαΐδης έχοντας επίγνωση αυτής διαφοροποίησης χρησιμοποιεί τους συνδυασμούς γραμμάτων <μπ>[mp], <ντ> [nt], <μπ>[b] και <ντ> [d].

²⁹ Ο συνδυασμός <γγ> εμφανίζεται κυρίως σε ελληνογενείς λέξεις που γράφονται κατά αυτόν τον τρόπο.

³⁰ Την άποψη αυτή συμμερίζεται και ο Th. Capidan (2005:351).

³¹ Ο Ουκούτας διατείνεται ότι η εκφορά του γραφήματος <pp> είναι ίδια με αυτή του σερβικού <ρ>.

κού φθόγγου <ή>[ɲ], του πλευρικού ουρανικού φθόγγου <ί>[ʎ] καθώς και του προ-στριβόμενου άηχου φθόγγου <ς>[ʃ]. Παρατηρούμε μάλιστα ότι ο ένρινος ουρανικός φθόγγος [ɲ] καθώς και πλευρικός ουρανικός φθόγγος [ʎ] ακολουθούνται συχνά από τα φωνήεντα <ι,η,ε>³². Αυτό σημαίνει ότι η απόδοσή τους μόνο με τον συνδυασμό των διπλών γραμμάτων δεν τους «ικανοποιεί». Επίσης το γεγονός ότι ο φθόγγος <ʝ>[ʒ], που αποδίδεται με το γράφημα <ζ>, ακολουθείται από το φωνήεν /ι/ δηλώνει ότι και σε αυτή την περίπτωση έχουν αντιληφθεί την διαφοροποιητική του αξία, ωστόσο η πραγματική του εκφορά παραμένει αινιγματική.

Η χρήση ειδικών συμβόλων και γραφημάτων προκειμένου να αποτυπωθούν οι ιδιαίζοντες φθόγγοι της γλώσσας εφαρμόζεται σχεδόν στο σύνολο των κειμένων της εποχής. Παρατηρούμε μάλιστα ότι οι σχεδόν όλοι συγγραφείς τους, κατά ένα σημαντικό βαθμό, χρησιμοποιούν κοινά γραφήματα. Αυτή η διαπίστωση μας δίνει το δικαίωμα να μιλήσουμε για ένα σχετικά ενοποιημένο σύστημα γραφής προερχόμενο από το ελληνικό αλφάβητο.

Συγκριτικός πίνακας γραφημάτων που χρησιμοποιούνταν από συγγραφείς του 18 ^{ου} αι.				
Δ.Φ. Α.	Αρμανική Λειτουργία;	Καβαλιώτης (1770)	Μοσχοπολίτης (1794-1802)	Ουκούτας (1797)
ə	α	α	α	α
b	μπ	μπ	μπ & π	μπ
d	ντ	ντ	τ	ντ
dʒ	ζ & σζ	ντζ & τζ	τζ	ντζ
dʒ	τζ	ντζ & τζ	τζ	ντζσ
g	γκ & γγ	γκ & γγ	γκ & κ	γκ
ʝ	γκ & γγ	γκ & γγ	γκ & κ	γγ
i	(ι/α/α);	-?	η;	οι
ʒ	-	ζ (+ι)	ζ (+ι)	ζσσ
ʎ	λλ	λλ (+ι)	λλ (+ε/η/ι)	λλ'
ɲ	νν	νν (+ε/ι)	νν	μ'
(r/ʁ);	ρρ	ρρ	ρρ	ρρ
ʃ		σσ	σσ	σσ'
ts	ζ	τζ	τζ	τζ
tʃ	τζ	τζ	τζ	τζσ
u	υ	υ, ου	υ, ου	υ
u	-	-	-	ου
j	γ	γ	γ	γ (+ι)

Φυσικά, όπως ήδη τονίσαμε, αποτελεί ένα φωνολογικά ελλιπές σύστημα γραφής. Πέραν όμως των αδυναμιών που επισημαίναμε παρατηρούμε και μια γραφολογική ανακολουθία στη χρήση των ιδιαζόντων γραφημάτων. Τυχαία ή μη σημασία έχει ότι αυτή η συνήθεια δυσχεραίνει την αντίληψή μας αναφορικά την φωνητική πραγμάτωση των φθόγγων που δηλώνουν δεδομένου ότι, όπως επισημάναμε ήδη, η βλαχική γλώσσα εμφανίζει κατά την επιτέλεσή της μία αστάθεια ως προς την εκφορά των φωνημάτων της

³² Συγκεκριμένα αποδίδονται με τις εξής ακολουθίες: λλ +ε/η/ι και νν +ε/ι.

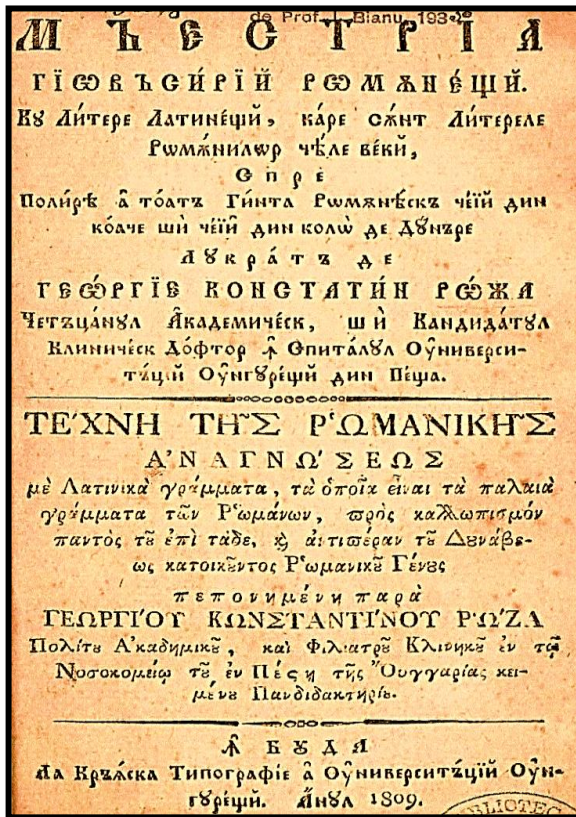
και ιδιαίτερα των φωνήεντων της, όχι μόνο μεταξύ διαλέκτων και ιδιωμάτων αλλά μια μεταξύ των ίδιων ομιλητών. Αυτό το φαινόμενο συνιστά διαχρονικά ένα από τα βασικότερα φωνολογικά χαρακτηριστικά της συνάμα δε το πιο προβληματικό σημείο κάθε προσπάθειας να αποδοθεί γραπτά. Το καλύτερο παράδειγμα, αναφορικά με την αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος κατά την εποχή αναφοράς, μας το παρέχει ο Κωνσταντίνος Ουκούτας σε σχετική μελέτη του για τον εγγραφισμό της βλαχικής γλώσσας που εκδίδει το 1797. Το αλφάβητο που προτείνει, αποτελεί, ίσως την πρώτη διατυπωμένη ιστορικά πρόταση για ένα ολοκληρωμένο σύστημα γραφής αυτής της γλώσσας. Αν και βασίζεται στη γραφολογική παράδοση των ελληνογενών αλφαβήτων της εποχής του έχει επίγνωση της αδυναμίας να καλύψουν πλήρως το φωνολογικό εύρος της Βλαχικής γλώσσας. Αυτό το γεγονός τον υποχρεώνει να προτείνει 12 επιπλέον γραφήματα. Στον παραπάνω συγκριτικό πίνακα μπορούμε να διαπιστώσουμε την αναπτυγμένη αντίληψη του Ουκούτα αναφορικά με τις ιδιάζουσες φωνολογικές αποχρώσεις της βλαχικής γλώσσας. Σε αντίθεση με τη σύγχυση που επικρατούσε ως τότε αναφορικά με την γραπτή αποτύπωση του συριστικών και ουρανικών συμφώνων /ɸ/, <dj>/<dz>, [ts] και <ts>/[ʃ] αυτός προβαίνει σε μια πλήρη διαφοροποιημένη αναπαράστασή τους. Επίσης προτείνει για πρώτη φορά διακριτά γραφήματα για τους συμφωνικούς φθόγγους <j>/[ʒ], <y>/[j] καθώς και για το *προβληματικό* φωνήεν <î>/i/ γεγονός που αποδεικνύει την ύπαρξή του. Εντύπωση προκαλεί η χρήση εκ μέρους του των διγραμμάτων της ελληνικής γραφής για να αναπαραστήσει διαφοροποιημένες πραγματώσεις φωνημάτων. Για παράδειγμα χρησιμοποιεί τους συνδυασμούς <γκ> και <γγ> για να διαφοροποιήσει την υπερωική από την ουρανική πραγμάτωση του φωνήματος /g/. Αξιοπαρατήρητο είναι επίσης η ειδική χρήση που επιφυλάσσει στο παλαιογραφικό <ɸ>. Ως τότε χρησιμοποιούνταν για να αποδώσει σε όλες τις περιπτώσεις το οπίσθιο φωνήεν /u/. Ο Οκούτας δεν καταργεί την χρήση του, ωστόσο την περιορίζει στις εσωτερικές συλλαβές των λέξεων αντίθετα στις καταλήξεις χρησιμοποιεί το δίγραμμα <ου> θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να δηλώσει ότι αποδίδει την ημιφωνική του πραγμάτωση. Τα ανωτέρω παραδείγματα αν μη τι άλλο φανερώνουν την εμβάθυνσή του στις φωνολογικές ιδιαιτερότητες της βλαχικής γλώσσας. Φυσικά η χρήση συνδυασμών τριών ή και τεσσάρων ακόμη γραμμάτων προκειμένου να αποδώσει τους ιδιάζοντες φθόγγους όντας πρακτικά προβληματική καταδεικνύει την δυσχέρεια του ελληνικού αλφάβητου να καλύψει φωνολογικά τη βλαχική γλώσσα. Ωστόσο, η προσπάθεια του Ουκούτα, αν αναγνωστεί στο ιστορικό της πλαίσιο, αποτελεί μία αξιοσημείωτη περίπτωση. Σε μια εποχή όπου, η επιστήμη της γλωσσολογίας βρισκόταν σε πολύ πρώιμα στάδια, η επίγνωση του φωνολογικού συστήματος της βλαχικής γλώσσας από αυτόν υποδεικνύει πιθανή γνώση της ιστορικής του εξέλιξης στο πλαίσιο του ρωμανικού του υπόβαθρου. Μία ένδειξη ω προς αυτό είναι ο τρόπος που αποδίδει τον ουρανικό φθόγγο <ń>/[ɲ]. Αντί να χρησιμοποιήσει το διπλό <nn> όπως γινόταν ως τότε τον αναπαριστά με το γράμμα <μ> έχοντας προσθέσει μια απόστροφο για να τονίσει την διαφοροποιητική του αξία³³. Αυτό μας κάνει να υποθέσουμε ότι γνώριζε ότι αποτελεί μία φωνητική μετεξέλιξη του λατινικού γράμματος <m>. Η πιθανότητα να είχε επίγνωση του ρωμανικού φωνολογικού υπόβαθρου της βλαχικής γλώσσας δεν μας εκπλήσσει. Βρισκόμαστε σε μια εποχή όπου η ρωμανική προέλευσή της αποτυπώνεται με σαφήνεια σε κύκλους των Βλάχων λογίων.

³³ Η χρήση της αποστροφής ως διακριτικό σημείο για την δήλωση ουρανικών φθόγγων συνιστά από ότι γνωρίζουμε το πρώτο δείγμα μιας παράδοσης γραφής που ισχύει ακόμη και σήμερα.

Τα λατινογενή αλφάβητα

Η επίγνωση της ρωμανικής προέλευσης της βλαχικής γλώσσας αποτέλεσε σε ορισμένες περιπτώσεις το υπόβαθρο για την ανάπτυξη μιας διαφοροποιημένης αντίληψης αναφορικά με την εθνοτική ταυτότητα των Βλαχων. Αυτή προβάλλει την άποψη περί «ρωμαϊκής καταγωγής τους». Μάλιστα προτάσσεται η χρήση του λατινικού αλφαβήτου ως μία συνθήκη απαραίτητη για να επανασυνδεθούν με ρωμαϊκό τους παρελθόν. Ως ιδέα αντανακλά πνευματικές και ιδεολογικές ζυμώσεις που λαμβάνουν χώρα εκείνη της περίοδο στον ευρωπαϊκό χώρο.

Το κίνημα του ρομαντισμού που αναδύεται τότε επαναπροσδιορίζει τις αντιλήψεις των λαών αναφορικά με την προέλευση τους προς μια πιο εθνοκεντρική οπτική. Είναι

χαρακτηριστική η περίπτωση του Γεωργίου Ρόζια. Σε σχετική μελέτη που εκδόθηκε το 1809 εντοπίζεται η πρώτη επίσημη προσπάθεια να καταγραφεί η βλαχική γλώσσα με βάση το λατινικό αλφάβητο. Παρατηρούμε εδώ, ότι, αν και έχει πλήρη επίγνωση των ιδιαιτεχνών των φθόγγων της, το σύστημα γραφής που προτείνει σέβεται μόνο το ιστορικό κριτήριο της γλώσσας. Η συγκριμένη επιλογή ανακλά με σαφήνεια το ιδεολογικό πλαίσιο που τον ωθεί σε αυτή την προσπάθεια. Θεωρεί τους Βλάχους της νοτίου Βαλκανικής και τους σημερινούς Ρουμάνους απογόνους Ρωμαίων καθώς και ότι μιλούν διαλέκτους μιας κοινής γλώσσας (Ρόζιας 1809: 4-23). Αιτιολογώντας την χρήση του λατινικού αλφαβήτου αναπτύσσει δυο επιχειρήματα. Πρώτον ότι οι Βλάχοι είναι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, απόγονοι των «παλαιών Ρωμάνων», και δεύτερον το ίδιο κάνουν Ιταλοί, Ισπανοί και Γάλ-

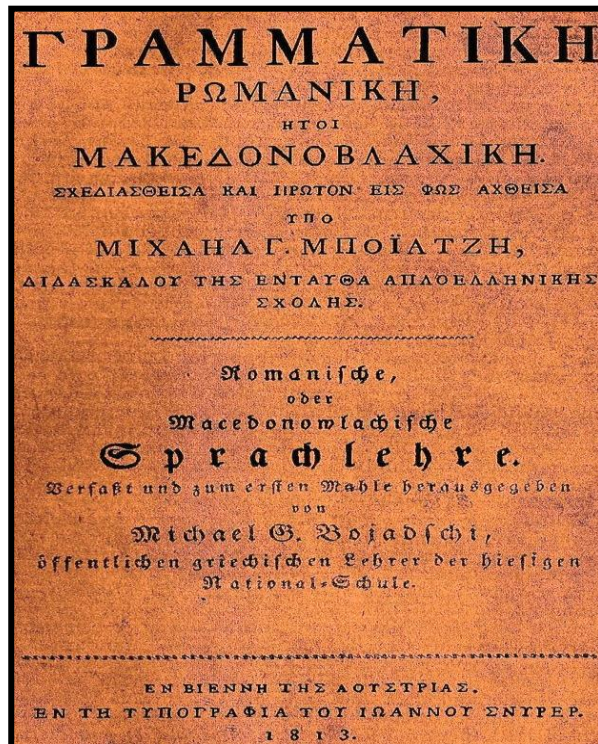
λοι που είναι όπως διατείνεται σε ένα από τα κείμενά του από «Ρωμανική γενεά». Έτσι το κοινό σύστημα γραφής που αναπτύσσει για τις δυο γλώσσες διέπεται από μία άκρως καθαρολογική αντίληψη. Αυτή τον ωθεί να γράφει τις λατινογενείς λέξεις με την πλησιέστερη προς τις ρίζες τους εκφορά παρακάμπτοντας στις περισσότερες των περιπτώσεων την φωνητική τους εξέλιξη όπως διαπιστώνουμε από τα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

Λέξεις	γνωρίζει	άνθρωποι	καλά	υγεία	έως	νύχτα
Ρόζιας	conosce	omini	bene	sanitate	pone	nopte
Βλαχικά	cunoaște	oamini	ghine	să(i)nătate	până	noapte
Ρουμανικά	cunoaște	oamini	bine	sănătate	până	noapte

Η ίδια αντίληψη τον οδηγεί στο να ενσωματώσει στο γραφικό του σύστημα το σύνολο των γραμμάτων του λατινικού αλφαβήτου υποτάσσοντας την σύγχρονη φωνητική τους πραγμάτωση στην ιστορική τους μορφή. Μπορεί με αυτό τον τρόπο να διατηρεί πλήρως την ιστορική ορθογραφία των λέξεων ωστόσο η σύγχυση που προκαλεί ως προς την φωνητική τους πραγμάτωση είναι εμφανής. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η απόδοση κοινής φωνητικής αξίας στα γραφήματα <c> και <qu> όπως φαίνεται από το παράδειγμα του πίνακα που ακολουθεί.

c, qu +a/u/o/σύμφ. [k]		c, qu +e/i [ts]	
quândo [kíndo]	πότε, όταν	aquea [atseá]	εκείνη
quare [káre]	ποιος, οποίος	qui [tsi]	τι, που
cu [ku]	με	aquelli [atséli]	εκείνοι
callea [kálea]	ο δρόμος	citatea [tsitátea]	πόλη
callu [kálu]	άλογο	face [fátse]	κάνει
carne [kárne]	κρέας		
caplu [káplu]	το κεφάλι		

Το σύστημα γραφής που πρότεινε ο Ρόζιας αν και καλύπτει πλήρως τα φωνήματα αμφοτέρων των γλωσσών (βλαχικής και ρουμανικής) δεν έτυχε ευρύτερης χρήσης. Παρά την προσπάθειά του, κατά την επικρατούσα αντίληψη, το πρώτο λατινογενές σύστημα γραφής της βλαχικής γλώσσας επινοήθηκε το 1813 από τον Μποϊατζή. Η άποψη αυτή προφανώς ενισχύθηκε από το γεγονός ότι ο Μποϊατζής δημιουργεί ένα αλφάβητο αποκλειστικά για την βλαχική γλώσσα και επιπλέον εκδίδει την πρώτη γραμματική της. Το ιστορικό κριτήριο που αποτέλεσε το βασικό επιχείρημα του Ρόζιας (1809: 16) για την χρήση των λατινικών γραμμάτων επικαλέστηκε εξίσου και ο Μποϊατζής. Σύμφωνα με αυτόν, μια λατινογενής γλώσσα δεν μπορεί παρά να γραφεί με το αλφάβητο της γλώσσας προέλευσης, δηλαδή της λατινικής (Μποϊατζής 1813: ιγ'). Όπως αναφέρει ο ίδιος, «*συνέταξε λατινικό αλφάβητο της βλαχικής γλώσσας καθώς έκαναν πολύ πρότερον και όλα οι θυμα-*

τέραι της λατινικής». Ωστόσο ο Μποϊατζής δεν αγνοεί το φωνητικό κριτήριο γεγονός που καθιστά το σύστημα γραφής του ως ένα από τα πιο διαδεδομένα μέχρι σήμερα.

Το αλφάβητο του Μποϊατζή 1813*			
Δ. Φ. Α.	Γραφήματα Μποϊατζή	Δ. Φ. Α.	Γραφήματα Μποϊατζή
ə	â	ʒ	J
k	c (+a/o/u/σύμφ.)	ʎ	lj
c	k (+e/i/y)	ɲ	nj
d	d, dh	ʃ	sh
dʒ	ĵ	θ	th
dz	z	ts	ç (+a/o/u) & c (+e/i/)
J	gĵ	tʃ	cs
x	h	ks	x
i	i, y ¹	ɣ	g ²
i	i	j	j

1. ελληνικές λέξεις που περιέχουν το γράμμα <υ>
2. ελληνικές λέξεις που γράφονται με <γ>

* Στον παρόντα πίνακα παραλείπουμε τα σύμβολα του Δ.Φ.Α. [a,b,d,e,f,g,l,m,n,o,p,r,s,t,u,v,z] που αποδίδονται όπως τα αντίστοιχα του Μποϊατζή.

Η καθαρολογική αντίληψη που διέπει το γραφικό σύστημα του Ρόζια εντοπίζεται εν μέρει και στον Μποϊατζή. Εκτός του ότι επιχειρεί να εκσυγχρονίσει τη βλαχική γλώσσα αντικαθιστώντας στοιχεία του προφορικού λόγου με νεολογισμούς, προσπαθεί να αποδώσει ορισμένες λέξεις βάσει μιας αρχαιότερης λατινικής εκφοράς και όχι με τη σύγχρονη τους προφορά όπως παρατηρούμε στα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

Λέξεις	γονέας	γελάς
Μποϊατζής	parinte [parĩnte]	arizi [arĩdzi]
Βλαχικά	pãrinte [pãrĩnte]	arĩdzî [arĩdzî]

Πιθανόν η ίδια αντίληψη να τον οδήγησε στην απόδοση του φωνήματος <î>/i/ με το ίδιο γράφημα που αποδίδει και το φώνημα /i/. Η καταγραφή του φωνήματος <î>/i/ από συγχρόνους με τον Μποϊατζή συγγραφείς και η δομική του σχέση με τα σημερινά βλαχικά ιδιώματα πιστοποιεί ότι δεν αγνοούσε την φωνητική του αξία. Συνεπώς η πρακτική του αυτή δεν συνιστά άγνοια της φωνολογικής του διαφοροποίησης αλλά εσκεμμένη προσπάθεια να επαναφέρει μία αρχαιότερη «ρωμανική» εκφορά που είχε εκλείψει στις μέρες του όπως παρατηρούμε και στα παραδείγματα του πίνακα που ακολουθεί.

Λέξεις	φόρτωμα, φόρτωση	μιλάτε
Μποϊατζής	incarcare [inkarkáre]	zburici [zburĩtsi]
Βλαχικά	încãrcare [înkãrkáre]	zburĩtsî [zburĩtsî]

Επισημαίνουμε επίσης ως αδυναμία του αλφάβητου του, τη χρήση κοινού γραφήματος για φωνήματα με διαφοροποιητική αξία, γεγονός που δυσχεραίνει την ακριβή φωνητική απόδοση ορισμένων λέξεων, όταν ο αναγνώστης δεν διαθέτει εκ των προτέρων

γνώση αυτών. Όπως διαπιστώσαμε ήδη με το γράφημα <z> αποδίδει τόσο το φώνημα /z/ όσο και το φώνημα /dz/ όπως παρατηρούμε και στον πίνακα που ακολουθεί.

Λέξεις	γαμπρός	η ημέρα	ζάχαρη	ζιζάνιο
Μποϊατζής	zinere [dzínere]	zua [dʒúa]	zahare [záhare]	zizane [zizáne]
Βλαχικά	ginere [dzínere]	dzua [dzúa]	zahare [záhare]	zizane [zizáne]

Τέλος θεωρούμε ότι ο Μποϊατζής αντικαθιστά εσκεμμένα το φώνημα /ð/ με το /d/. Το συμπέρασμα προκύπτει από το γεγονός ότι δεν κάνει πουθενά ειδική αναφορά σε αυτό. Ουσιαστικά καταργεί ένα διακριτό φώνημα της βλαχικής γλώσσας, γεγονός που καθιστά το αλφάβητό του προβληματικό και σε αυτό το σημείο.

Η μετά τον Μποϊατζή εποχή χαρακτηρίζεται από την διεύρυνση της χρήση του λατινικού αλφαβήτου, τα σύμβολα του οποίου χρησιμοποιήθηκαν με διαφορετικό τρόπο, για να αποδώσουν τους φθόγγους της γλώσσας. Πρόκειται για συστήματα γραφής που θεωρούνται “παραδοσιακά αλφάβητα”. Το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι η χρήση χαρακτήρων με διακριτικά σημεία που προέρχονται ή εμπνέονται από το σύστημα γραφής της ρουμανικής γλώσσας, η οποία αποτελεί την πλησιέστερη ως προς τη βλαχική ρωμαϊκή γλώσσα.

Κλείνοντάς την παρόν άρθρο θα θέλαμε να κάνουμε μερικές επισημάνσεις. Κατά αρχάς, ελπίζουμε να κατέστη αντιληπτό ότι η βλαχική γλώσσα, παρά την επικρατούσα αντίληψη, διαθέτει την δική της, έστω και αναιμική, ιστορία ως γραπτή γλώσσα. Αυτή μας διδάσκει ότι οι προσπάθειες να γραφεί δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση. Όπως διαπιστώθηκε, ο κάθε συγγραφέας, αναζητούσε συμβιβασμούς που θα συνέδεαν τους ιδιάζοντες φθόγγους της με την αδυναμία του να τους αντιληφθεί ή να τους αποτυπώσει. Αυτή η αδυναμία, καθορίζονταν, κατά ένα μεγάλο βαθμό, από τα πολιτισμικά του πρότυπα, τις ιδεολογικές τους προσλήψεις και την άγνοια της φωνολογικής της ιστορίας. Δυστυχώς, μέχρι σήμερα, οι περισσότερες προσπάθειες γραπτής απόδοσης της βλαχικής γλώσσας καθορίζονται από τους ίδιους παράγοντες. Ο επιστημονικός λόγος μπορεί να προφέρει λύσεις ωστόσο, οι προαναφερόμενοι λόγοι, καθιστούν δύσκολη την αποδοχή του από συλλογικότητες των σημερινών βλάχων.

Βιβλιογραφία

- Bartoli, M. (1906). *Das Dalmatische: Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der apennino-balkanischen Romania. Einleitung und Ethnographie Illyriens* (2 vols). Wien: Alfred Holde.
- Capidan, T. (2005). *Aromânii, Dialectul Aromân: Studiu Lingvistic* (έκδ. 2^η). București: Editura Fundației Culturale Aromâne «Dimândarea Părintească».
- Caragiu-Marioțeanu, M. (1962). *Liturghier Aromînesc*. Bucuresti: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Elcock, W (1960). *The Romance Languages*. London: Faber & Faber Limited.
- Ivănescu, G. (2000) *Istoria limbei Române*. Iași: Editură Junimea.
- Καβαλλιώτης, Α. (1770). *Πρωτοπειρία παρά του σοφολογιωτάτου και αιδεσιμωτάτου Διδασκάλου Ιεροκλήρυκος, και Πρωτοπαπά Κυρίου Θεοδώρου Αναστασίου Καβαλλιώτου του Μοσχοπολίτου ζυντεθείσα, και νυν τύποις εκδοθείσα δαπάνη του εντιμωτάτου, και χρισημωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα, του και Κοσμήσκη επιλεγόμενου εκ πατρίδος Μοσχοπόλεως*. Βενετία.
- Kahl, T. (2009). *Για την ταυτότητα των Βλάχων: Εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας* (μτφ. Στ. Μπουλασίκης). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Κατσάνης, Ν. & Ντίνας, Κ. (1990). *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Κυριακίδη
- Μοσχοπολίτης, Δ. (1802). *Εισαγωγική Διδασκαλία περιέχουσα Λεξικόν Τετράγλωσσον των τεσσάρων κοινών διαλέκτων, ήτοι της απλής Ρωμαϊκής, της εν Μοισία Βλαχικής, της Βουλγαρικής και της Αλβανιτικής*. Βενετία.
- Μπέης, Σ. & Δασούλας, Φ. (2017). «Πρόταση για το σύστημα γραφής της βλαχικής γλώσσας». *Γλωσσολογία* 25: 51-69. Διαθέσιμο στο: <http://glossologia.phil.uoa.gr/node/138>.
- Μποϊατζής Μ. (1813). *Γραμματική Ρωμανική, ήτοι Μακεδονοβλαχική-Romanische, oder Macedonowlachische Sprachlehre*. Βιέννη: τυπογραφία Ιωάννου Σνύρερ.
- Νικολαΐδης, Κ. (1909). *Ετυμολογικόν λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσας*. Αθήνα: Π. Δ. Σακελαρίου.
- Ουκούτας, Κ. (1797). *Νέα Παιδαγωγία ήτοι Αλφαβητάριον εύκολον του μαθείν τα νέα παιδιά τα ρωmano-βλάχικα Γράμματα εις κοινήν χρήσιν των Ρωmano-Βλάχων, νυν πρώτον συνετέθη και διορθώθη παρά του αιδαισιμωτάτου εν ιερεύσιν κ. κ. Κωνσταντίνου του Ουκούτα, Μοσχοπολίτου, Χαρτοφύλακος και Πρωτοπαπά εν τη Ποσνάνια της μεσημβρινής Πρωσίας, και δι' αυτού χάριν εδόθη εις τύπον δια καύχημα του Γένους*. Βιέννη: Τύποις Μαρκίδων Πούλιου.
- Ρόζιας, Κ. (1809). *Τέχνη της Ρωμανικής αναγνώσεως με λατινικά γράμματα, τα οποία είναι τα παλαιά γράμματα των Ρωμάνων, προς καλωπισμόν παντός του επί τάδε, και αντιέραν του Δουνάβεως κατοικούντος Ρωμανικού Γένους*. Βούδα
- Rosetti, A. (1968). *Istoria limbei Române*. București: Editură pentru Literatură
- Peufuss, M. (1994). *Chestiunea Aromânească*. București: Editură Enciclopedică
- Σιώκης, Ν.(2002). «Η Βλάχικη γλώσσα και οι προσπάθειες διατήρησής της από τους Βλάχους απόδημους (τέλη 18^{ου} –τέλη 19^{ου} αιώνα)». *Ελλμειακά* 48/49: Α΄ μέρος 39-57, Β΄ μέρος 138-159)
- Tagliavini, C. (1964). *Le origini delle lingue neolatine: Introduzione alla filologia romanza*. Bologna: Casa editrice prof. R. Pàtron.

